

JANA ADAMUSOVÁ* – OŁOMUNIEC
ZUZANA BERNÁTOVÁ** – OŁOMUNIEC
ANETA RICHTEROVÁ*** – OŁOMUNIEC
MIROSLAV MYŠÁK**** – OŁOMUNIEC

ZBIORY INKUNABULÓW W BIBLIOTECE PAŁACOWEJ W KROMIERYŻU (KROMĚŘÍŽ)¹

Biblioteka w Pałacu Arcybiskupim w Kromieryżu

Historia kromieryskiej biblioteki pałacowej sięga XVII w. Jej załącznikiem był prywatny księgozbiór Karola Lichtensteina-Castelcornia (1624-1695), który w 1664 r. został biskupem ołomunieckim. Przybywając na Morawy z Salzburga przywiózł ze sobą liczne księgi². W 1691 r. podarował swoją kolekcję, liczącą wtedy ok. 4.000 woluminów, swoim następcom na stolcu biskupim w Ołomuńcu³. Ponadto, w 1694 r. wydał dokument fundacyjny, w którym poinformował o przekazaniu 10.000 złotych na fundusz, którego odsetki w wysokości 5% miały

* Jana Adamusová – mgr filologii klasycznej, mgr filologii germańskiej.

** Zuzana Bernátová – mgr filologii klasycznej.

ORCID 0000-0002-2640-0243

*** Aneta Richterová – mgr filologii klasycznej, mgr filologii hiszpańskiej.

ORCID 0000-0002-3015-8357

**** Miroslav Myšák – mgr historii, mgr historii sztuki; pracownik Uniwersytetu Pałackiego w Ołomuńcu oraz Muzeum Sztuki w Ołomuńcu (filia Muzeum Archidiecezjalne w Kromieryżu – Republika Czeska); e-mail: mysak@olmuart.cz

ORCID 0000-0002-2228-4310

¹ Artykuł powstał w ramach projektu Uniwersytetu Pałackiego w Ołomuńcu *IGA_FF_2015_034 Prvotisky zámecké knihovny v Kroměříži* sfinansowanego ze środków Ministerstwa Szkolnictwa, Młodzieży i Kultury Fizycznej Republiki Czeskiej.

² W Salzburgu był dziekanem kapituły (od 1655 r.), a także wysokim urzędnikiem arcybiskupstwa księżęcego. Odnośnie jego osoby por. R. Pavlíčková, *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelkorna 1664-1695*, Olomouc 2001; A. Zelenka, *Liechtenstein-Kastelkorn, Karl Graf von*, w: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803*, E. Gatz, Berlin 1990, s. 276-278.

³ Akt darowizny – Archiwum Ziemi w Opawie, oddział Ołomuniec, zbiór Archidiecezja ołomuniecka, sygn. C II a 14.

być przeznaczone na zakup nowych pozycji, oprawy książek oraz wynagrodzenie dla bibliotekarza⁴.

Biblioteka bpa K. Lichtensteina, podobnie jak wiele innych ówczesnych bibliotek, miała charakter uniwersalny – zawierała dzieła z najróżniejszych dyscyplin wiedzy, poczynając od biblistyki i teologii, poprzez medycynę, nauki przyrodnicze i filozofię, a skończywszy na lingwistyce⁵. Biskup Lichtenstein kolekcjonował niemal wyłącznie literaturę nową, siedemnastowieczną. Cymelia w postaci rękopisów, inkunabułów czy starodruków stanowiły margines jego zainteresowań.

Biblioteka Lichtensteina ulokowana była w dwóch salach kromieryskiego pałacu i, zgodnie z ideą założyciela, miała być dostępna dla „publiczności”, czyli dla osób zainteresowanych lekturą uczonych książek. W związku z tym wyposażona została w stoły, ławki oraz szczegółowy, dwudziestotomowy katalog wraz z rejestrami, który niestety nie przetrwał do dzisiejszych czasów.⁶

W kolejnych dziesięcioleciach – przez cały wiek XVIII, a także częściowo w XIX w. – pieczę nad księgozbiorem sprawowali pijarzy z kromieryskiego konwiktów. To właśnie oni położyli wielkie zasługi w ratowaniu księgozbioru przed zniszczeniem podczas pożaru pałacu w 1752 r. Udało im się ocalić większość książek, ale ogień strawił pierwotne umeblowanie biblioteki. W źródłach pochodzących z tamtego czasu biblioteka określana jest mianem biskupiej lub rządziej – dworskiej. Wiemy również, że służyła ona nie tylko mieszkańcom konwiktów pijarów, lecz korzystali z niej również członkowie administracji domeny biskupiej, którzy urzędowali w pałacu.

Odbudowę wnętrza biblioteki rozpoczął bp Leopold Friedrich von Egkh (1758-1760). Z jego polecenia obie sale biblioteczne zostały przekryte sklepieniem, a następnie ozdobiono je freskami brneńskiego malarza Josefa Sterna. Meble zamówił jego następca bp Maksymilian Hamilton (1760-1776) u miejscowych rzemieślników.

Mimo że wygląd biblioteki uległ zmianie, sposób jej zarządzania pozostał niezmienny aż do 1834 r., kiedy to abp Maksymilian Józef Sommerau-Beeckh (1836-1853)⁷ powołał byłego nadporucznika piechoty Franza Jossego na stano-

⁴ Archiwum Ziemskie w Opawie, oddział Olomuniec, zbiór Kapituła kolegiacka Kromieryż, sygn. C I 19. Opisał go B. Dudik, *Bibliothek und Archiv im fürsterbischoflichen Schlosse zu Kromsier*, Wien 1870.

⁵ Odnośnie do dawnych bibliotek książęcych por. A. Werner, *Bibliotheken im 17. Jahrhundert, Wolfenbütteler Beiträge. Aus den Schätzen der Herzog August Bibliothek* 12, 1999, s. 87-97; W. Arnold, *Fürstenbibliotheken*, w: *Die Erforschung der Buch- und Bibliotheksgeschichte in Deutschland*, W. Arnold, W. Dittrich, B. Zeller, Wiesbaden 1987, s. 398-419; idem, *Identität durch Bücher. Fürstenbibliotheken in der Frühen Neuzeit, Wolfenbütteler Notizen zur Buchgeschichte* 36, 2011, 2, s. 91-108; K. Paasch, *Die Hofbibliothek des Herzogtums Sachsen-Gotha(-Altenburg). Ihre Funktion und Nutzung im 17. und 18. Jahrhundert*, w: *Übersetzen als höfische Praxis der Frühen Neuzeit. Die böhmische Bibliothek der Fürsten Eggenberg im Kontext der Fürsten- und Fürstinnenbibliotheken der Zeit*, J. Bepler, H. Meise, Sammeln, Lesen, Wiesbaden 2010.

⁶ Odnośnie do wyposażenia biblioteki por. katalog zbioru z 1700 r. – Muzeum Archidiecezjalne Kromieryż, sygn. 12085.

⁷ Biskupstwo olomunieckie zostało podniesione do rangi arcybiskupstwa w 1777 r.

wisko bibliotekarza. W tym czasie w pałacu istniały już dwie odrębne biblioteki – starsza, zwana lichtensteińską lub górną, rozwijająca się dzięki funduszowi Lichtensteina, oraz podręczna (dolna), którą pozostawił po sobie abp Rudolf Jan Habsburg-Lothringen (1819-1831). Znajdowała się ona w bezpośrednim sąsiedztwie prywatnych apartamentów arcybiskupów. Franz Josse okazał się człowiekiem bardzo pracowitym – do 1837 r. udało mu się sporządzić kilkutomowy katalog obydwu księgozbiorów.

Kolejny metropolita abp Friedrich Egon von Fürstenberg (1853-1892) był wielkim mecenasem sztuki i kultury. Jako pierwszy wykazał zainteresowanie starszymi pozycjami i oprócz literatury najnowszej kupował również średniowieczne rękopisy i starodruki. Ostatni większy przyrost tytułów w zbiorze inkunabułów miał miejsce w okresie międzywojennym dzięki staraniom abpa Leopolda Prečana (1927-1947).

W tym miejscu należy dodać, iż wyjątkowa kolekcja zgromadzona w kromierskim pałacu to nie tylko książki, lecz również galeria obrazów (najstarsze dzieła pochodzą z XV w.), a także kolekcje rysunków starych mistrzów, grafiki, monet i medali oraz archiwum muzyczne⁸.

Po przejściu władzy przez komunistów w 1948 r. zarząd nad pałacem oraz znajdującymi się w nim zbiorami przeszedł w ręce instytucji państwowych. Bibliotekę dworską przekształcono w pałacową. Transformacja ta oznaczała nie tylko zmianę nazwy, lecz przede wszystkim zmianę funkcji. Biblioteka przestała służyć urzędnikom arcybiskupa oraz wąskiemu kręgu uczonych, a jej rola została zredukowana do bycia oryginalną ozdobą trasy turystycznej. Dopiero po 1989 r. archidiecezja ołomuniecka odzyskała prawo do zbiorów, a w 2017 r. zwrócono jej również gmach pałacu. Na podstawie ugody zawartej z Ministerstwem Kultury pieczę nad budynkiem pałacu sprawuje Narodowy Instytut Zabytków (Národní památkový ústav), a nad zbiorami – Muzeum Sztuki w Ołomuńcu.

Inkunabuly w kromierskiej bibliotece pałacowej

Jak już zostało wspomniane, w centrum zainteresowania bpa Karola Lichtensteina-Castelcorna znajdowała się nowa literatura. Pomimo tego w jego księgozbiorze znalazło się przynajmniej 15 inkunabułów. W kolejnych dziesięcioleciach ich liczba zmieniała się bardzo powoli. W XVIII w. zbiór inkunabułów zasililo nie więcej niż dziesięć pozycji – głównie ze spuścizny po dwóch morawskich proboszczach – Janie Jerzym Strzedowskim (zm. 1713) oraz Pawle Celestynie Klhůf-fce (zm. 1725). Pojedyncze sztuki pojawiły się również w pierwszej połowie XIX w. – m.in. cztery woluminy ze spuścizny abpa Rudolfa Jana. Bibliotekarz F. Josse w swoim spisie z lat 1836-1837 odnotował łącznie 26 woluminów.

Zasadniczą rolę w budowaniu zbioru inkunabułów odegrał dopiero Friedrich Egon von Fürstenberg (1853-1892). Możemy tutaj mówić o szczęśliwej kombinacji dwóch czynników – szczodrego mecenatu oraz sprzyjających oko-

⁸ Odnośnie pałacu i zbiorów por. przynajmniej, L. Daniel, M. Perůtka, M. Togner, *Arcibiskupský zámek a zahrady v Kroměříži*, Kroměříž 2009; O. Zatloukal, P. Zatloukal, *Luk a lyra. Ze sbírek Arcidiecézního muzea Kroměříž*, Olomouc 2008.

liczności. Mniej więcej od połowy XIX w. duże biblioteki ziemskie i państwowe w Czechach, na Morawach oraz w Austrii przystąpiły do sukcesywnego opracowywania zbiorów rękopisów i inkunabułów, które trafiły do nich po likwidacji klasztorów pod koniec XVIII w. Katalogowaniu towarzyszyła selekcja duplikatów. Powtarzające się pozycje usuwano, wymieniano lub odsprzedawano. Dzięki temu Fürstenbergowi udało się zgromadzić ok. 50 woluminów, których pozbyła się Biblioteka Dworska w Wiedniu (Hofbibliothek). Na proveniencję wiedeńską wyraźnie wskazują starsze sygnatury oraz symbole związane z tą najważniejszą biblioteką naddunajskiej monarchii, jak np. symbol wiedeńskiego bibliotekarza Adolfa Wolfa, który zajmował się w rewizją oraz segregacją inkunabułów. W niektórych przypadkach zachowała się również charakterystyczna naklejka z sygnaturą lub, rzadziej, typowe sygnatury, którymi do dziś opatrzone są inkunabuły Austriackiej Biblioteki Narodowej, która jest następczynią Biblioteki Dworskiej⁹. Znamienne jest to, że wspomniane książki mają również wcześniejsze proveniencje. Spotykamy się np. ze znakami własnościowymi austriackich klasztorów (kartuzi w Gaming, cystersi w Lilienfeld, augustianie u św. Doroty w Wiedniu, wiedeńscy jezuita itd.) oraz znanych osób, spośród których można wymienić np. wiedeńskiego bpa Johanna Fabera (1478-1451) oraz bpa Gregora Angerera (zm. 1548) z Wiener Neustadt.

Fakt, że egzemplarze pochodzące z Biblioteki Dworskiej nie były zbyt atrakcyjne, znajduje również potwierdzenie w starszych zapisach (kartach katalogowych), w których książki opisywane są często jako nieoprawione lub uszkodzone. Kilka z wymienionych pozycji nie było niczym więcej niż tylko adligatami wyjętymi z pierwotnej oprawy.

Kolejnym sposobem pozyskiwania nowych tytułów były zakupy antykwarcyjne. Źródła dokumentują zakup 12 inkunabułów (oraz dwóch rękopisów) z wiedeńskiego antykwariatu Prandel & Ewald w 1865 r.¹⁰

W obu przypadkach, tj. zarówno w przypadku zakupów książek usuniętych z wiedeńskiej biblioteki, jak i zakupów w tamtejszych antykwariatach, do Kromierzyża trafiały głównie inkunabuły środkowoeuropejskie. Niemiej jednak pałacowa biblioteka posiada też inkunabuły pochodzące z Półwyspu Apenińskiego, które trafiły tu prawdopodobnie również za sprawą abpa Fürstenberga. W przypadku 16 z nich znamy pierwotnego właściciela – architekta i pisarza Ercole Giuseppe de Silva (1756-1840) z Lombardii. W przypadku pozostałych (min. 18) druków nie jesteśmy w stanie określić pochodzenia.

Po 1900 r. księgozbiór powiększył się tylko nieznacznie. Ostatni większy zakup miał miejsce ok. 1913 r., kiedy to do księgi inwentarzowej wpisano jednocześnie 14 inkunabułów. Większość z nich pochodziła z kolekcji morawskich duchownych lub parafii (np. Mohelnice). Ostatnie, jak dotąd, nabytki trafiły do

⁹ Odnośnie do dziejów Biblioteki Dworskiej w tamtym okresie por. E. Mrázek-Schwab, *Die Francisco-Josephinische Ära bis zum Ende des 19. Jahrhunderts (1845-1899)*, w: *Geschichte der Österreichischen Nationalbibliothek I. Die Hofbibliothek (1368-1922)*, red. J. Stummvoll, Wien 1968, s. 419-196.

¹⁰ Archium Ziemskie w Opawie, oddział Ołomuniec, zbiór Archidiecezja ołomuniecka, k. 1499, fol. 660.

księgozbioru po 1948 r. – siedem woluminów z biblioteki kościoła w miejscowości Náklo niedaleko Ołomuńca, jeden klocek introligatorski proveniencji kromieryskiej oraz czeska Biblia nieznanego pochodzenia.

Na dzień dzisiejszy zbiór liczy 178 jednostek bibliograficznych (tytułów) w 172 woluminach. Wszystko wskazuje na to, iż biskupi ołomunieccy przy rozwijaniu księgozbioru nie trzymali się ściśle określonego planu, raczej gromadzono to, co akurat było do dyspozycji. Dotyczy to zwłaszcza Friedricha Fürstenberga, który za niewielkie pieniądze pozyskał dużą liczbę książek usuniętych przez inne biblioteki oraz w antykwariatach. W wyniku przypadkowych zakupów w kolekcji znalazło się pięć duplikujących się pozycji.

Kromieryski zbiór inkunabułów jest jednym z największych pałacowych zbiorów w Czechach. Inne duże kolekcje znajdują się na zamku Křivoklát oraz w pałacu Kynžvart i liczą odpowiednio 159 oraz 149 woluminów. Znajdziemy w nich jednak więcej klocków introligatorskich, a co za tym idzie – więcej tytułów (odpowiednio 186 i 241). Daleko im jednak do wiodącej w tym względzie prywatnej kolekcji rodziny Lobkowiczów zdeponowanej w pałacu w miejscowości Nelahozeves (730 woluminów)¹¹. Spośród bibliotek kościelnych najliczniejszym zbiorem inkunabułów dysponuje biblioteka klasztoru norbertanów na Strahovie w Pradze (1.578 tytułów w 1.214 woluminach)¹². Kromieryski zbiór plasuje się nieco w tyle – obok zbiorów praskiej i ołomunieckiej kapituły metropolitalnej oraz biblioteki kościoła pw. św. Jakuba w Brnie.

Opracowanie księgozbioru

Pierwsze zainteresowanie starodrukami z kromieryskiej biblioteki miało miejsce w latach 30. XIX w. Bibliotekarz Franz Josse niektóre pozycje w swoim katalogu opatrzył wpisaną na marginesie uwagą „Inkunabel”. Jego działania nie miały jednak charakteru systematycznego – niektóre inkunabuły pominął, innym razem oznaczył w ten sposób dzieła wydane po 1500 r. Należy jednak mieć na uwadze, że przez znaczną część XIX w. definicja inkunabułu nie była w pełni ustalona, a za górną granicę przyjmowano nawet lata 30. XVI w. Potwierdzają to również przykłady z Kromieryża. W 2016 r. podczas prac nad opracowaniem księgozbioru natrafiono na pierwszy spis kromieryskich inkunabułów, który powstał po 1837 r. Rejestruje on 55 pozycji, spośród których tylko 17 to właściwe inkunabuły – resztę tworzą starodruki z pierwszej połowy XVI w. W 1869 r. historyk Beda Dudlík, przyjmując za datę graniczną rok 1533, doliczył się 49 inkunabułów.¹³

Dopiero bibliotekarz František Hrbáček (1847-1915) w pierwszym profesjonalnym spisie pałacowych inkunabułów, nad którym pracował w latach 1905-1908, definitywnie uznał rok 1500 za cezurę kończącą okres inkunabułów. W jego

¹¹ Odnośnie do czeskich bibliotek pałacowych por. red. J. Šimáková, J. Vrchotka et al., *Katalog prvotisků Knihovny Národního muzea v Praze a zámeckých a hradních knihoven v České republice*, Praha 2001.

¹² Por. P. Voit, *Katalog prvotisků Strahovské knihovny v Praze*, Praha 2015.

¹³ Por. wyżej.

spisie znalazło się 170 pozycji, do których dodatkowo przypisał cytaty z literatury specjalistycznej¹⁴.

Druga wojna światowa nie sprzyjała powiększaniu kolekcji. Okres stagnacji starano się wykorzystać na przeprowadzenie bardziej szczegółowej ewidencji inkunabułów. Protektoratowy dyrektor Biblioteki Ziemskiej i Uniwersyteckiej w Pradze (poprzedniczki Biblioteki Narodowej Republiki Czeskiej) Carl Wehmer (1903-1978) wraz ze swoimi współpracownikami zbierał dane na temat inkunabułów przechowywanych w różnych instytucjach na terenie kraju. Do wybranych instytucji wysyłał ankiety, które miały mu pomóc w uzyskaniu potrzebnych informacji. Wśród nich był również pałac w Kromieryżu. W związku z tym, że Wehmer był członkiem komisji opracowującej *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, miał możliwość porównania anonimowych, niedatowanych oraz innych trudnych do zidentyfikowania druków z centralną bazą danych w Berlinie. W ten sposób udało się zidentyfikować niektóre z kromieryskich druków. Zdobyte informacje wysłano na Morawy, na kilka dni przed końcem wojny w Europie – 18 kwietnia 1945 r. Ówczesny bibliotekarz Alois Richter (1884-1958) nie zdążył jednak zużytkować otrzymanych danych – przygotował jedynie kilka wzorcowych kart katalogowych. Sporządzona przez Wehmera lista do dnia dzisiejszego znajduje się w spuściźnie Richtera¹⁵.

Katalog Hrbáčka stanowił podstawę dla pierwszego drukowanego spisu inkunabułów, który w 1956 r. opublikował Jiří Louda (1920-2015). Jest to relatywnie prosty spis o charakterze inwentarzowym, w którym zamieszczono także odsyłacze do *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*¹⁶. Kolejnych opracowań książkowych kromieryskie inkunabuły doczekały się w latach 80. ubiegłego wieku oraz w roku 2001, kiedy to wyszedł spis inkunabułów zachowanych w czeskich bibliotekach zamkowych i pałacowych¹⁷.

Mogłoby wydawać się, że dwa rękopiśmienne inwentarze, jeden czasopiśmienniczy oraz dwie monografie wyczerpały pole do dalszych badań. Okazuje się jednak, że warto było kolejny raz wziąć inkunabuły pod lupę, zwłaszcza kiedy dysponuje się współczesną wiedzą i internetowymi bazami danych, a wiele druków dostępnych jest w postaci zdigitalizowanej, co umożliwi wzajemne porównywanie. Nie bez znaczenia był również fakt, iż w dotychczasowych publikacjach kromieryskie inkunabuły występowały jedynie jako element składowy szerszej

¹⁴ Katalog nazwał *Incunabula archiep. bibliothecae Cremsiriensis*, AMK, sygn. 21579. Chodzi głównie o kompendia L. Hain, *Repertorium bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD. typis expressi [...] enumerantur vel adcuratius recensentur*. Vol. I-II. Stuttgartiae, Lutetiae Parisiorum 1826-1838, W. A. Copinger, *Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum*, Part I-II. London 1895-1898. oraz D. Reichling, *Appendices ad Hainii-Copingeri Repertorium bibliographicum. Additiones et emendationes*. Fasc. I-VI, Indices. Monachii 1905-1911.

¹⁵ Archiwum Ziemskie w Opatowie, oddział Olomuniec, zbiór Dr. Alois Richter, nr inw. 11, kart. 11.

¹⁶ J. Louda, *Soupis prvotisků Universitní knihovny v Olomouci a její pobočky v Kroměříži*, Praha 1956.

¹⁷ Šimáková, Vrchatka patrz wyżej lub por. z innymi pracami na ten temat.

całości – w katalogu Loudy pojawiają się obok druków ołomunieckich, natomiast w publikacji przygotowanej przez Muzeum Narodowe obok innych inkunabułów pałacowych. Zabrakło opisu dziejów księgozbioru, identyfikacji opraw, całkowicie pominięto kwestię proveniencji. Doszło również do kilku przeoczeń.

W związku z tym w latach 2015-2017 miało miejsce ponowne opracowanie zbioru inkunabułów, któremu towarzyszyły badania źródeł archiwalnych. Wyniki prac przedstawiono w katalogu, który wyszedł w dwóch wersjach językowych – czeskiej i niemieckiej¹⁸, dając czytelnikom po raz pierwszy możliwość zapoznania się z informacjami na temat opraw, proveniencji oraz struktury woluminów (kolacjonowanie). Ponadto przedstawiono woluminy wcześniej pominięte i sprostowano błędnie oznaczone (fragmentaryczne) wydania. Uwzględniono również kilka fragmentów, które skrywały się w oprawach, a także jeden fragment odkryty podczas prac konserwatorskich. Uwzględniono też inkunabuł oddany do depozytu pałacu – własność kromieryskiego kościoła Marii Panny.

Co nowego przyniosło katalogowanie? Odnotowano 12 pozycji więcej w porównaniu ze spisem Loudy oraz 5 pozycji więcej w porównaniu z opracowaniem Muzeum Narodowego. Ważnym osiągnięciem było opisanie kolejnego egzemplarza rodzimej proveniencji – druku z Vimperka pt. *Summa de eucharistiae sacramento* z 1484 r.¹⁹ Tym samym liczba znanych egzemplarzy dzieła wzrosła do 27²⁰. Egzemplarz kromieryski należał pierwotnie do klasztoru norbertanów w Hradisku niedaleko Ołomuńca, później znalazł się w posiadaniu biblioteki kościoła pw. św. Jerzego w Nákle. Druk zachowany jest w dość dobrym stanie, a jego pierwszą stroną zdobią iluminowane elementy dekoracyjne.

Proweniencję rodzimą ma również niefigurująca w żadnym z dotychczasowych spisów postylla Mikołaja z Liry wraz z dodatkami innych autorów – stosunkowo wczesny druk strasburski datowany na rok 1477 z superexlibrisem opata klasztoru cystersów w Lilienfeld Corneliusa Straucha z 1645 r.

Interesującą kwestią z punktu widzenia inkunabulistyki wydaje się być odnalezienie daty wykonania rubrykacji dzieła pt. *Antidotarium* wydanego prawdopodobnie w Strasburgu przez Johanna Prüssa, w którym rubrykator odnotował rok 1480²¹. Dzięki temu możemy doprecyzować dotychczasową datację, która oscylowała w granicach 1478-1484. Niemniej jednak przypuszczenia te muszą jeszcze zostać poddane weryfikacji przez instytucje zajmujące się opracowaniem inkunabułów.

Szczegółowe kolacjonowanie oraz możliwość porównywania zdigitalizowanych egzemplarzy doprowadziła do przedatowania fragmentarycznej pracy pt.

¹⁸ Red. M. Myšák, B. Pokorná, *Kroměřížská zámecká knihovna I. Prvotisky / Schlossbibliothek Kremsier I. Wiegendrucke*, Olomouc 2017.

¹⁹ A. Magnus, *Summa de eucharistiae sacramento*, Vimperk 1484, Myšák, Pokorná A-1, GW 782.

²⁰ Zestawienie druków por. <https://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/> oraz Incunabula Short Title Catalogue (ISTC).

²¹ Myšák, Pokorná N-6, GW M26754.

Pantheologia od Rainieria de Pisis, którą František Hrbáček określił jako edycję norymberską z 1474 r. – w rzeczywistości wydanie jest o trzy lata młodsze²².

Dokładna rewizja pomieszczeń biblioteki w kromieryskim pałacu zaowocowała również odkryciem kartonów z pozostałościami po pracach konserwatorskich, które przeprowadzono w latach 70. i 80. XX w. w pracowni konserwatorskiej w południowomorawskim Hodoninie. Odrestaurowano wtedy przede wszystkim książki pochodzące z dawnej Biblioteki Dworskiej, a więc te, które nie posiadały oryginalnej oprawy lub były w inny sposób uszkodzone. W procesie renowacji książki otrzymały nowe obwoluty. Przy okazji natrafiono na liczne fragmenty starych, pergaminowych i papierowych rękopisów, których w przeszłości użyto do wzmocnienia grzbietów lub wypełnienia okładek. Najcenniejszym odkryciem był fragment augsburskiego kalendarza (almanachu) na rok 1494, który dotychczas znano jedynie w dwóch egzemplarzach.²³

Proces opracowywania zbioru obejmował również odkażenie, oczyszczenie, zabezpieczenie i przeniesienie książek z biblioteki do magazynu. Książki umieszczone zostały w specjalnych kartonach lub w tekturowych okładzinach. Mijemy nadzieję, że dzięki temu uda się przedłużyć ich trwałość.

Struktura zbioru inkunabułów

Mimo że w przypadku inkunabułów trudno mówić o przemyślanej strategii kolekcjonerskiej, ołunieckim biskupom i arcybiskupom udało się zgromadzić dość pokaźny zbiór dzieł wielu autorów obejmujących wiele różnych dziedzin. Znajdziemy w nim rozprawy i komentarze antycznych autorytetów – filozofów Arystotelesa i Platona, historyków Appiana z Aleksandrii, Dionizjusza z Halikarnasu, polityka G. J. Cezara oraz poety Owidiusza. Chrześcijańskich autorów wczesnego średniowiecza reprezentują np. Ambroży z Mediolanu, Augustyn z Hippony, Grzegorz I Wielki oraz Izydor z Sewilli. Przedstawicielami dojrzałego średniowiecza są przede wszystkim Jan Duns Szkot, Bernard z Clairvaux, a także William Ockham oraz Tomasz z Akwinu i Mikołaj z Liry, którym można przypisać autorstwo największej ilości dzieł. Swoich reprezentantów posiada również humanizm – zarówno włoski (Eneasz Sylwiusz Piccolomini czyli papież Pius II, Lorenzo Valla, Giovanni Nanni), jak i zaalpejski (Johannes Müller znany jako Regiomontanus ze swoim dziełem zawierającym volvellę oraz norymberski lekarz i historyk Hartmann Schedel, którego *Kroniki świata* znajdują się w dwóch niemieckich i dwóch łacińskich egzemplarzach). Świat arabski reprezentowany jest przez polihistorów Awicennę, Rhazesa oraz lekarza Abulcasisa.

Struktura kromieryskich inkunabułów stanowi dość wiernie odzwierciedlenie stanu rozpowszechnienia druku w tamtym czasie. Łącznie 53 pozycje zostały wydane w Wenecji, będącej wówczas miejscem o największej koncentracji drukarni, 28 w Norymburgi (reprezentuje ją głównie drukarz Anton Koberger), 16 w Bazylei, 15 w Strasburgu i 8 w Kolonii. Z innych ośrodków – niemieckich, włoskich oraz czeskich – pochodzi maksymalnie po 5 publikacji. Jednak to

²² Tenże, Pokorná R-1, GW M36940.

²³ Tenże, Pokorná, Fragmenty 1, GW 1487, VE15 A-387.

właśnie te mniejsze ośrodki wyróżniają się na tle innych, stosunkowo rzadkimi drukami. Spośród włoskich możemy wymienić np. konwolutę z trzema pracami Arystotelesa. Pierwsza pochodzi prawdopodobnie ze Sieny i jest jednym z dziewięciu znanych egzemplarzy,²⁴ druga z Pawii,²⁵ dostępna w 14 egzemplarzach, a trzecia prawdopodobnie z Perugii, dostępna w 18 egzemplarzach – głównie we Włoszech, a w krajach na północ od Alp rzadko spotykana²⁶. Za drugi przykład niech posłuży niepozorny, cienki wolumin wydrukowany w 1489 r. we Florencji, zawierający tekst dysputy, która miała miejsce we Florencji, a której autorem jest węgierski dominikanin Nicolaus de Mirabilibus²⁷.

Również wśród inkunabułów francuskich znajduje się jedno wyjątkowo cenne dzieło – publikacja prawnicza pt. *Cautelae* dostępna tylko w ośmiu egzemplarzach. Na Morawy trafiła dość wcześnie, bo w XVII w., i weszła w skład księgozbioru biskupa Lichtensteina²⁸.

Polonika

Polscy czytelnicy być może zastanawiają się, czy w kromieryskim zbiorze inkunabułów natrafimy na jakieś ślady związków z Polską. Niestety o wątku polskim *sensu stricto* mówić nie można, ale warto w tym miejscu wspomnieć o dwóch drukach związanych ze Śląskiem.

Pierwszy z nich to trzecia część zbioru kazań pt. *Sermones de tempore et de sanctis* wydana w Bazylei przed rokiem 1485, której autorstwo przypisywane jest Meffretowi²⁹. Na karcie tytułowej znajduje się przekreślony zapis własnościowy „Laurentius Biemus Patschouiensis Silesius Anno 1598”. Jest to równocześnie najstarsza nota proveniencyjna. Wynika z niej, że w 1598 r. druk znajdował się w rękach niejakiego Laurencjusza Biemusa z Paczkowa. Wiemy, że studiował on na uniwersytecie jezuickim w Ołomuńcu – jego nazwisko pojawia się na liście studentów w latach 1579-1580³⁰. Po jego śmierci książka trafiła do miasta Odry leżącego na morawsko-śląskiej granicy. W 1635 r. otrzymał ją w darze miejscowy proboszcz Wacław Bernard Stecker. Wreszcie w 1913 r. druk znalazł się w Kromieryżu.

Drugim z dzieł jest publikacja prawnicza pt. *Liber decretorum, sive Panormia* z 1499 r., której autorem był bp Chartres Ivo Carnotensis (zm. 1115). Na stronie tytułowej znajdujemy datowany na XVII w. zapis „Pro Conventu S[anc]ti Stanislaj Glogouiae maiori ordinis minor[um] stritioni obseruantiae“, który umożliwia identyfikację pierwszego właściciela – klasztoru franciszkanów w Głogowie,

²⁴ Tenże, Pokorná S-3, GW M40227.

²⁵ Tenże, Pokorná A-3, GW 795.

²⁶ Tenże, Pokorná P-2, GW M30376.

²⁷ Tenże, Pokorná M-10, GW M23658.

²⁸ Tenże, Pokorná C-4, GW 6486.

²⁹ Tenże, Pokorná M-8, GW M22648.

³⁰ Por. A. Theiner, *Versuche und Bemühungen des heiligen Stuhles in den letzten drei Jahrhunderten die durch Ketzerei und Schisma von ihm getrennten Völker des Nordens wiederum mit der Kirche zu vereinen I/2. Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl unter Johann III., Sigismund III. und Karl IX.*, Augsburg 1839, s. 316.

który został zsekularyzowany w 1810 r. Nie wiadomo dokładnie, kiedy książka znalazła się w kromieryskiej kolekcji, w każdym razie nie stało się to później niż za czasów abpa Fürstenberga. Oprawa datowana jest na XIX w., starsze znaki proveniencyjne, o ile były, zostały usunięte.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Archiwum Ziemskie w Opawie (ZAO), oddział Ołomuniec, zbiór Archidiecezja ołomuniecka, sygn. C II a 14.
 ZAO, oddział Ołomuniec, zbiór Dr. Alois Richter, nr inw. 11, kart. 11.
 Muzeum Archidiecezjalne w Kromieryżu (AMK), Incunabula archiep. bibliothecae Cremsiriensis, sygn. 21579
 ZAO, oddział Ołomuniec, zbiór Kapituła kolegiacka Kromieryż, sygn. C I 19.
 AMK, katalog zbioru z 1700 roku, sygn. 12085.
 ZAO, oddział Ołomuniec, zbiór Archidiecezja ołomuniecka, kart. 1499, fol. 660.

Opracowania

- Daniel Ladislav, Perůtka Marek, Togner Milan, *Arcibiskupský zámek a zahrady v Kroměříži*, Kroměříž 2009.
 Dudík Beda, *Bibliothek und Archiv im fürsterzbischöflichen Schlosse zu Kremsier*, Wien 1870.
 Louda Jiří, *Soupis prvotisků Universitní knihovny v Olomouci a její pobočky v Kroměříži*, Praha 1956.
 Myšák Miroslav, Pokorná Barbara, *Kroměřížská zámecká knihovna I. Prvotisky / Schlossbibliothek Kremsier I. Wiegendrucke*, Olomouc 2017.
 Pavlíčková Radmila, *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelkorna 1664-1695*, Olomouc 2001.
 Šimáková Jitka, Vrchoťka Jaroslav, *Katalog prvotisků Knihovny Národního muzea v Praze a zámeckých a hradních knihoven v České republice*, Praha 2001.
 Theiner Augustin, *Versuche und Bemühungen des heiligen Stuhles in den letzten drei Jahrhunderten die durch Ketzerei und Schisma von ihm getrennten Völker des Nordens wiederum mit der Kirche zu vereinen I/2. Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl unter Johann III., Sigismund III. und Karl IX.*, Augsburg 1839.
 Voit Petr, *Katalog prvotisků Strahovské knihovny v Praze*, Praha 2015.
 Zatloukal Ondřej, Zatloukal Pavel, *Luk a lyra. Ze sbírek Arcidiecézního muzea Kroměříž*, Olomouc 2008.
 Paasch Kathrin, *Die Hofbibliothek des Herzogtums Sachsen-Gotha(-Altenburg). Ihre Funktion und Nutzung im 17. und 18. Jahrhundert*, w: *Sammeln, Lesen, Übersetzen als höfische Praxis der Frühen Neuzeit. Die böhmische Bibliothek der Fürsten Eggenberg im Kontext der Fürsten- und Fürstinnenbibliotheken der Zeit*, red. J. Bepler, H. Meise, Wiesbaden 2010.
 Mrázek-Schwab Edith, *Die Francisco-Josephinische Ära bis zum Ende des 19. Jahrhunderts (1845-1899)*, w: *Geschichte der Österreichischen Nationalbibliothek I. Die Hofbibliothek (1368-1922)*, red. J. Stummvoll, Wien 1968, s. 419-196.

Arnold Werner, *Fürstenbibliotheken*, w: *Die Erforschung der Buch- und Bibliotheksgeschichte in Deutschland*, red. W. Arnold, W. Dittrich, B. Zeller, Wiesbaden 1987, s. 398-419.

Zelenka Aleš, *Liechtenstein-Kastelkorn, Karl Graf von*, w: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803*, red. E. Gatz, Berlin 1990, s. 276-278.

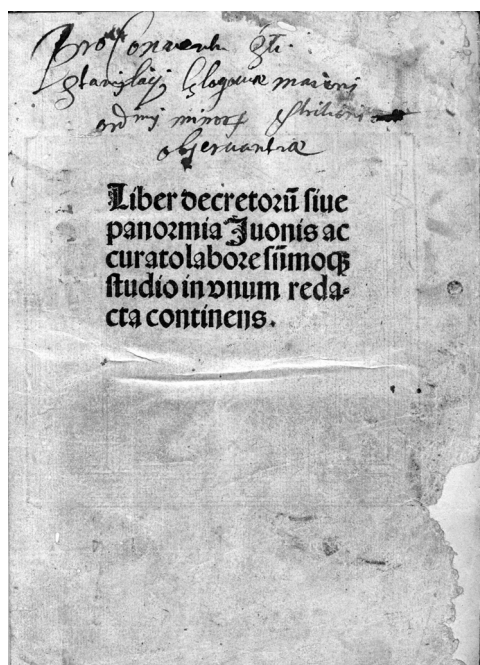
Arnold Werner, *Bibliotheken im 17. Jahrhundert*, „Wolfenbütteler Beiträge. Aus den Schätzen der Herzog August Bibliothek”, 12 (1999) s. 87-97

Arnold Werner, *Identität durch Bücher. Fürstenbibliotheken in der Frühen Neuzeit*, „Wolfenbütteler Notizen zur Buchgeschichte”, 36 (2011) z. 2, s. 91-108.

Netografia

Gesamtkatalog der Wiegendrucke, <https://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/> (dostęp: 30.08.2018)

Incunabula Short Title Catalogue, <http://www.bl.uk/catalogues/istc/> (dostęp: 30.08.2018)

Fot. 1. Karta tytułowa *Liber decretorum, sive Panormia* z zapisem własnościowym klasztoru franciszkanów w Głogowie.

Fot. 2. Iluminowany inicjał oraz bordiura z motywem ptaków na pierwszej karcie publikacji *De ortographia* z 1484 r.

Fot. 3. Przednia okładzina brneńskich praw miejskich wydanych w Norymberdze ok. 1498 r.

ZBIORY INKUNABUŁÓW W BIBLIOTECE PAŁACOWEJ W KROMIERYŻU**Streszczenie**

Artykuł jest próbą przedstawienia polskiemu czytelnikowi księgozbioru biskupów i arcybiskupów olomunieckich zgromadzonego w Pałacu Arcybiskupim w Kromieryżu na Morawach ze szczególnym uwzględnieniem zbioru inkunabułów. Kromieryska biblioteka pałacowa została założona w XVII w. przez biskupa Karola Lichtensteina-Castelcorn. Początkowo skromny zbiór inkunabułów (za czasów bpa Lichtensteina liczył jedynie kilkanaście tytułów) na przestrzeni wieków rozrósł się do 178 tytułów w 172 woluminach i jest obecnie jednym z największych zbiorów tego typu w Republice Czeskiej. Największy rozwój zbioru przypadł na drugą połowę XIX w. dzięki działalności bpa Friedricha Egon von Fürstenberg, który pozyskiwał książki z dwóch źródeł – z Biblioteki Dworskiej w Wiedniu oraz wiedeńskich antykwariatów. W latach 30. XIX w. pałacowy bibliotekarz Franz Josse podjął pierwsze próby opracowania kolekcji inkunabułów. W późniejszym okresie zbiór doczekał się jeszcze kilku opracowań. Wyniki najnowszych badań, zrealizowanych w latach 2015-2017, zaprezentowano w obszernym katalogu pt. *Kroměřížská zámecká knihovna I. Prvotisky*. Katalog zawiera listę wszystkich odnalezionych dotychczas kromieryskich inkunabułów wraz ze szczegółowym opisem (proweniencja, oprawa itd.) Profil zbioru inkunabułów jest bardzo zróżnicowany, znajdziemy w nim dzieła z różnych dziedzin i różnych proveniencji. Oprócz druków z Europy Zachodniej (m.in. Włochy, Niemcy, Szwajcaria) znajdują się tu również druki proveniencji środkowo-europejskiej, w tym m.in. dwa druki, które trafiły do Kromieryża z terenów włączonych do Polski po II wojnie światowej – z Paczkowa i Głogowa.

Słowa kluczowe: Kromeryż; inkunabuły; Biblioteka Pałacowa; polonika; Czechy

Tłumaczyła Katarzyna Myšáková Szwed

**THE COLLECTION OF THE INCUNABULA IN THE PALACE LIBRARY
IN KROMĚŘÍŽ****Summary**

The article aims to present to the Polish reader the Olomouc bishops' and archbishops' book collections, which are held in the Archbishop Palace in Kroměříž in Moravia; a special attention is paid to incunabula. Kroměříž palace library was established in the 17th century by Bishop Karol Lichtenstein-Castelcorn. Initially, the collection of the incunabula was a small one (in the time of Bishop Lichtenstein, there were only several titles), but over centuries it grew to 178 titles in 172 volumes and is currently one of the biggest collections of this type in the Czech Republic. The collection grew fastest in the second

half of the 19th century thanks to the activity of Bishop Friedrich Egon von Fürstenberg, who acquired books from two sources: the Court Library in Vienna and Vienna antiquarian bookshops. In the 1830s, the palace librarian, Franz Josse, began describing the collection of the incunabula. Later the collection was described a few more times. The findings of the latest research, conducted in the years 2015-2017, were presented in an extensive catalogue entitled *Kroměřížská Zámecká Knihovna I. Prvotisky*. The catalogue includes the list of all discovered Kroměříž incunabula along with a detailed description (provenance, binding etc.). The collection of the incunabula is diverse; the works it contains are on various subjects and of different provenance: in addition to the prints from Western Europe, for example, Italy, Germany, Switzerland, there are also prints from Central Europe, including two prints which come from the areas incorporated into Poland after World War II – from Paczków and Głogów.

Keywords: Kroměříž; incunabula; the Palace Library; polonika (Polish documents); the Czech Republic

Translated by Aneta Kiper